

Doktorgradsdisputas for Knut E. Karlsen ved Universitetet i Agder
23. juni 2017: *Mellom Aasen og Hægstad. Morfologisk variasjon i lands-
målet før 1901.* (Doktoravhandlingar ved Universitetet i Agder 165.)
ISBN 978-82-7117-860-4

Presentasjon av avhandlinga ved doktoranden

1 Innleiing

I det norske standardverket om språknormering, *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*, uttaler Lars S. Vikør at den nye språkteknologien er ein uutnytta ressurs i språkplanlegginga, og at det må komme ei vitskapleg behandling på dette området også (2007: 10). Avhandlinga mi er eit forsøk på å bøte på denne mangelen. I språkforskinga har ein alltid hatt store mengder data, millionar av ord, men det er først med datamaskinane og tilpassa programvare at den enorme datamengda har blitt ein ressurs. Ei slik mengd empiri kan nemleg ikkje handterast utan hjelp av datamaskinar. Den viktigaste konsekvensen av denne nyvinninga er at ein kan basere forskinga på harde fakta og ikkje på intuisjon. Dette er ei kopling mellom informatikk og språkvitskap som også har positive verknader innanfor normering eller standardisering. Denne avhandlinga er ei *korpusbasert* undersøking. Det inneber at korpusbruken er knytt til *metode* i den forstand at korpustekstane som utgjer empirien i undersøkinga, er gjorde maskinleselege og dermed søkbare. Undersøkinga pretenderer altså på ingen måte å skape nye verktøy ved å utvikle finessar ved eksisterande korpus eller jamvel utvikle eit nytt korpus. Men alle korpus gjev eit utsnitt av verda, så uforsvarleg bruk av korpus kan leie oss på ville vegar. Ein metodekritisk diskusjon, særleg av korpus som metode for å kartleggje usus, er derfor ein viktig del av framstillinga.

Målet med dette arbeidet er å kartleggje den morfologiske variasjonen i landsmålet før den første offisielle standardiseringa av skriftmålet frå statleg hald i 1901. Det finst fram til no inga heilskapleg, uttømmende framstilling av korleis tidleg landsmål faktisk såg ut. Historia om det tidlege landsmålet har i stor grad bygd på inntrykket granskarar har fått ved å lese litteratur frå perioden, og på kjelder som ordlister, ordbøker og grammatikkar. Sjølv om Aasens ordbok frå 1873 nok blei oppfatta som rettleiande av ein del landsmålsskribentar før 1901, argumenterte både

grupper og enkeltpersonar for alternative utformingar av landsmålet. Slike alternative utformingar blei også gjennomførte i fleire viktige publikasjonar. Aasens uoffisielle normal spelte venteleg ei rolle, men spørsmålet er i kva grad skrivarane heldt seg til Aasen-normalen. Då vi så fekk den offisielle standarden i 1901, blei han kløyvd i to slik at vi fekk éin normal tillaten berre for skuleelevar (midlandsnormalen) og éin normal til bruk også utanfor skulen (Hægstad-normalen).

2 Empiri

Heile empirien, all tekst som ligg til grunn for undersøkinga, er henta frå Nynorskkorpuset, som er utvikla av EDD, Eining for digital dokumentasjon ved UiO. Nynorskkorpuset er verdas største korpus med nynorsk tekst. Det er eit monitorkorpus som stadig har vakse, og inneheldt ca. 87 millionar ord då undersøkinga blei utført. Korpuset blei utvikla frå 2003, først og fremst som eit hjelpemiddel i redigeringa av *Norsk Ordbok*, men har eit utnyttingspotensiale langt ut over leksikografien.

Nynorskkorpuset inneheld alle typar tekstar frå om lag 1870 og fram til i dag. I studien er berre ein del av dette korpuset utnytta: dei eldste tekstane frå 1870 og fram til 1901. Vi snakkar altså om eit delkorpus (eller subkorpus) som omfattar ca. 2,5 millionar ord. Denne eldste delen av korpuset er annotert, men ikkje tagga og lemmatisert. For klart å skilje delkorpuset frå Nynorskkorpuset blir delkorpuset omtalt som Landsmålskorpuset. Landsmålskorpuset inneheld mest saklitteratur, men òg noko skjønnlitteratur. Dei viktigaste sjangrane er avis (*Fedraheimen* 1877, 1878, 1882, 1883 og *Den 17de Mai* 1895) og tidsskrift (*Syn og Segn* 1897, 1898, 1899). I tillegg kjem to lesebøker for skuleelevar og nokre skjønnlitterære enkeltverk. I avhandlinga (s. 117) finst ei fullstendig oversikt over korpusinnhaldet.

Drøfting av representativitet og balanse er ein viktig del av metode-diskusjonen. Dersom ein skulle utvikle eit korpus frå byrjinga med berre det målet for auge å undersøkje morfologisk variasjon i tidleg landsmål, hadde truleg utvalet sett noko annleis ut. Men det har vore eit hovudpoeng å bruke ein allereie utvikla og tilgjengeleg ressurs. På den måten får ein òg demonstrert noko av nytteverdien av språkvitskaplege ressursar. Og som det kjem fram i avhandlinga: Avisene er sjangeroverskridande. Både *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* inneheld ein god del skjønnlitteratur. Eit anna viktig moment i denne samanhengen er at

krava til representativitet og balanse er formulerte annleis ved ei morfologisk undersøking enn ved ei leksikalsk undersøking fordi frekvensen av bøyingsendingar i ein tekst er mykje høgare enn frekvensen av ord. Ein annan viktig føremon ved å bruke avistekst som grunnlag for å undersøkje korleis landsmålet faktisk blei skrive før 1901, er at ein gjennom lesarinnlegg også fangar opp tekst forfatta av mindre røynde skrivarar og såleis dekkjer ein større del av dei skriveføre i samfunnet.

3 *Normalane*

Dei tre normalane som det har vore naturleg å samanlikne med usus i perioden 1870–1901, er Aasen-normalen, Hægstad-normalen og midlandsnormalen. Sjølv om desse normalane kom til på ulike tidspunkt og ikkje hadde same status, er dei likevel nyttige referansepunkt for å seie noko om preferansane til skrivarane i samtida. Ein av modellane som blir brukte for å visualisere fordelinga av bøyingsendingar i ein bestemt grammatisk kategori, er eit triangel der den uoffisielle Aasen-normalen, Hægstad-normalen og den alternative midlandsnormalen utgjer ytterpunktane. Når det er sett verdiar for utbreiing av dei ulike bøyingsendingane, dannar det seg eit bilete av kvar tekstane kan plasserast i forhold til normalane.

Aasen gav ut fleire utgåver av oversiktene over landsmålet. Både grammatikken frå 1848 (*Det norske Folkesprogs Grammatik*) og ordboka frå 1850 (*Ordbog over det norske Folkesprog*) kom i reviderte utgåver. Grammatikken kom på ny i 1864 med tittelen *Norsk Grammatik*, mens ordboka følgde etter i 1873 med titteljustering i same lei: *Norsk Ordbog*. Førsteutgåvene kan saman med *Prøver af Landsmaalet i Norge* (1853) reknast som utkast, mens andreutgåvene dannar grunnlaget for den endelege landsmålsnormalen slik han såg ut frå Aasens hand. Det er altså tale om ei utvikling i Aasens normal over ein 25-års periode, der fleire forskarar peiker på andreutgåva av grammatikken og ordboka som den endelege forma av normalen (t.d. Haugen 1968: 27).

Etter kvart som landsmålet blei teke i bruk som skriftleg opplæringsmål i mange skular, blei det nødvendig å fastsetje ein offisiell normal for landsmålet. Departementet nemnde opp ein komité i 1898 med Arne Garborg, Rasmus Flo og Marius Hægstad som medlemmer som skulle leggje fram ei ny rettskriving for landsmålet. Reformdokumenta som ligg bak forslaget til ny normal, er viktige kjelder både til kunnskapen

om tidleg landsmål og til prinsippa bak standardiseringa. Allereie i januar 1899 leverte nemnda tilrådinga si, *Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne*, til departementet (Hægstad, Garborg, Flo 1899). Nemnda delte seg, og som eit svar på det kløyvde forslaget til normal frå nemnda bad Kyrkjedepartementet i april 1900 Lars Eskeland og Matias Skard om å gje ei skriftleg vurdering av *Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne*. Både Eskeland og Skard stødde Hægstads framlegg, og det resulterte i at den opphavlege tremannsnemnda sende ut *Tillæg til "Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne"* (Hægstad, Garborg og Flo 1901), som i sin tur førte til at midlandsnormalen blei godkjend til skulebruk.

Hægstad var usamd med Flo og Garborg om ein del (bøyings)endingar, og han har derfor eit eige votum på åtte sider sist i *Framlegg* der han gjer greie for sitt syn. I utgangspunktet heldt Hægstad seg til Aasen også i desse spørsmåla, men seier at nokre av formene treng ein nærare omtale. Når ein ser på skilnadene mellom Aasen-normalen og Hægstads framlegg under eitt, må det vere riktig å seie at Hægstad underkommuniserer usemja med Aasen. I substantivbøyinga er det særleg bunden form eintal av inkjekjønnsord (*huse/huset*), ubunden form fleirtal av sterke og svake hokjønnsord (*bygdir* vs. *bygder* / *klokkur* vs. *klokkor*) og bunden form fleirtal av hankjønns- og hokjønnsord han går nærare inn på.

4 Presentasjon av dei viktigaste funna

Den morfologiske variasjonen er undersøkt etter ordklasse i til saman 41 ulike grammatiske kategoriar. Aller først er det som er omtalt som "stumme konsonantar i bøyingssuffiksa", undersøkt for seg fordi dette trekket omfattar fleire ordklassar. Diskusjonen om dei stumme konsonantane var eit viktig tema blant medlemmene i rettskrivingsnemnda, og det var også ein viktig grunn til at nemnda til slutt leverte ei kløyvd innstilling. Dei resultatane som blir presenterte her, er frå grammatiske kategoriar som alle gjev døme på bruken av stumme konsonantar. Stumme konsonantar i bøyingssuffiksa omfattar *t*, *r* og *d*, og tabell 1 gjev eit oversyn over dei aktuelle kategoriane og forholdet til normalane.

Som det kjem fram i tabell 1, står dei stumme konsonantane *-t*, *-r*- og *-d-* i alle posisjonar i Aasen-normalen, mens midlandsnormalen ikkje har stumme konsonantar i bøyingssuffiksa i det heile. Hægstad-normalen står i ein mellomposisjon ved at *-d-* fell og *-r-* står i alle aktuelle kategoriar, mens stum *-t* fell delvis. Han står i bestemt form eintal av inkjekjønnsord

		Aasen- normalen	Hægstad- normalen	Midlands- normalen
t	<i>huset</i>	+	+	–
	<i>øyrat</i>	+	–	–
	<i>(hev) faret</i>	+	+*	–
	<i>kastat</i>	+	–	–
	<i>kvat</i>	+	–	–
	<i>opet (glas)</i>	+	–	–
r	<i>hestarne</i>	+	+	–
	<i>kvisterne</i>	+	+	–
	<i>gjentorne</i>	+	+	–
	<i>sakerna</i>	+	+	–
d	<i>kastade</i>	+	–	–

Tabell 1 Stumme konsonantar i bøyingssuffiksa: oversyn over aktuelle kategoriar og forholdet til normalane

(*huset*) og det var også intensjonen at han skulle stå i supinum av sterke verb (*faret*) etter det som kjem fram i *Framlegg*. Av uklare grunnar blei han likevel ikkje teken med i denne kategorien i seinare framstillingar (Venås 1992: 307).

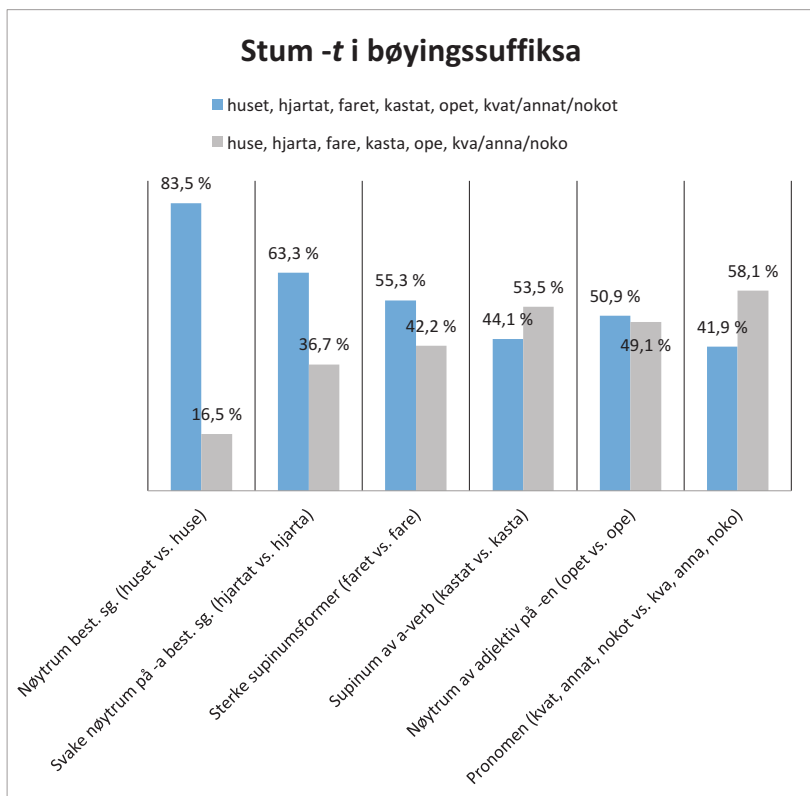
Når det gjeld stum *-t* i bøyingssuffiksa, representerer alle undersøkte kategoriar i denne seksjonen skilnader mellom Aasen-normalen og midlandsnormalen, jf. tabell 1. Dermed eignar dette trekket seg godt til å undersøkje i kva grad bruken harmonerer med normalane. Det er ikkje overraskande at det nettopp er i bestemt form eintal av inkjekjønnsord (*huset*) at stum *-t* står sterkast. Heile 83,5 % av skrivarane held på *-t* i

denne kategorien, jf. figur 1. Når ein legg til grunn at det å utelate *-t* i denne posisjonen truleg var den mest iaugnefallande markøren for ein skrivar som ville følgje midlandsnormalen, er dette resultatet eit godt mål på kva gjennomslag midlandsformene hadde på meir generell basis i perioden 1870–1901. Det går eit skilje mellom dei tilfella der *-t* står etter *-e-*, og dei tilfella der han står etter *-a-* (og *-o-* (*nokot*)). Tilfella der *-t* kjem etter ein *-e-*, omfattar dei tre kategoriene bestemt form eintal av inkjekjønnsord (*huset*), supinum av sterke verb (*faret*) og nøytrumsform av adjektiv på *-en* (*opet glas*). I alle høve skil bestemt form eintal av inkjekjønnsord seg ut frå dei andre to kategoriene der *-t* følgjer etter *-e-*. I nøytrum av adjektiv på *-en* og i supinum av sterke verb er det rundt halvparten av skrivarane som held på *-t* (høvesvis 50,9 % og 55,3 %, jf. figur 1). Likevel kan ein slå fast at majoriteten av skrivarane held på *-t* når han kjem etter *-e-*. Når vokalen som kjem føre *-t*, er ein annan (*-a-* eller *-o-*), er tendensen motsett. I dei aktuelle kategoriene i denne gruppa, supinum av *a*-verb (*kasta* vs. *kastat*) og pronomensformene (*kva(t)*, *anna(t)*, *noko(t)*), sløyfar majoriteten av skrivarane *-t* (høvesvis 53,5 % og 58,1 %, jf. figur 1).⁸ Forskjellane er likevel ikkje store.

I motsetning til stum final *-t* blei stum medial *-r-* ståande i alle kategoriar i Hægstad-normalen. Dette var ei vidareføring av Aasen-normalen (jf. tabell 1), der etymologi og eintydigheit truleg hadde spelt ei viktig rolle fordi *r* både fanst i svensk og dansk og dessutan hadde støtte i gammalnorsk. Dei undersøkte kategoriene her er ulike grupper hankjønns- og hokjønnsord i bestemt form fleirtal. Tendensen er at medial *-r-* har stor utbreiing i materialet. I nesten alle dei undersøkte kategoriene fell *-r-* i under 10 % av tilfella. Gruppa svake hokjønnsord er eit unntak; her er talet for *r*-bortfall 16 %.

I diskusjonen av *r*-bortfall i bøyingsmorfema er det grunn til å stoppe opp ved dei feminine substantiva. Analysen har vist at svake feminine substantiv er den grammatiske kategorien i landsmålet der variasjonen i bøyingsmorfem best kjem fram. I denne kategorien er det fleire viktige forskjellar mellom Aasen-normalen og Hægstad-normalen på den eine sida og midlandsnormalen på den andre sida. I tillegg skil forma i bestemt form fleirtal Aasen-normalen (*-orna*) frå Hægstad-normalen (*-orne*). Fleirtalsformene er særleg interessante fordi ubestemt fleirtal er den ei-

⁸ Svake inkjekjønnsord (*auga*, *hjarta* ofl.) følgjer ikkje denne tendensen. I denne avgrensa kategorien er det 36,7 % av skrivarane som utelet *-t*.

Figur 1 Samla oversyn over bruken av stum -t før 1901.

naste kategorien der forma som seinare blei teken opp i midlandsnormalen (-*ur*), har høgast bruksfrekvens. Bøyingsendinga -*ur* er brukt i 62,6 % av tilfella, mens Aasen-/Hægstad-suffikset -*or* har ein bruksfrekvens på berre 35,8 %. Slik det kjem fram i figur 2, gjer den same tendensen seg gjeldande i bestemt form fleirtal. Den ikkje-standardiserte forma -*urne* (42,4 %) har mykje høgare bruksfrekvens enn Aasen-suffikset -*orna* (15,4 %) og Hægstad-suffikset -*orne* (21,4 %). Saman med andre suffiksvariantar med suffiksvokal -*u*- dominerer suffikset -*urne* korpustekstane med ein bruksfrekvens på 62,7 %. Det er også i denne kategorien at eit bøyingsmorfem utan medial -*r*- pregar totalbiletet i nokon grad. Det er suffikset -*une*, som seinare blei del av midlandsnormalen, med ein bruksfrekvens på 10,3 %, jf. tabell 2. Ein legg òg merke til forma -*urna* som

Hokjønnsord				
	Ubest. sg.	Best. sg.	Ubest. pl.	Best. pl.
Svake	-a (62,8) -e (36,7) -u (0,5)	-a (99,7) -o (0,3)	-or (35,8) -ur (62,6) -er (1,5) -ar (0,1)	-orna (15,4) -orne (21,4) -urne (42,4) -urna (4,8) utan -r- (16,0) -une (10,3) -unne (2,6) -unn (1,6) -udn (0,7) -onne (0,3) -ene (0,1) -enne (0,1)
Sterke		-i (91,9) -a (7,4) -æ (0,4) -e (0,2) -o (0,2)	-er (97,5) -ar (1,5) -ir (0,9)	-erna (17,9) -erne (70,8) -arne (5,3) -irne (0,3) utan -r- (5,7) -ine (0,1) -inne (0,3) -inn (0,1) -idn (0,1) -ane (0,3) -anne (1,2) -ann (0,6) -adn (0,3) -ene (1,9) -enne (0,5) -enn (0,3) -edn (0,1)

Tabell 2 Oversikt over faktisk morfemvariasjon i bøyning av hokjønnsord. Tala i parentes er prosenttal.

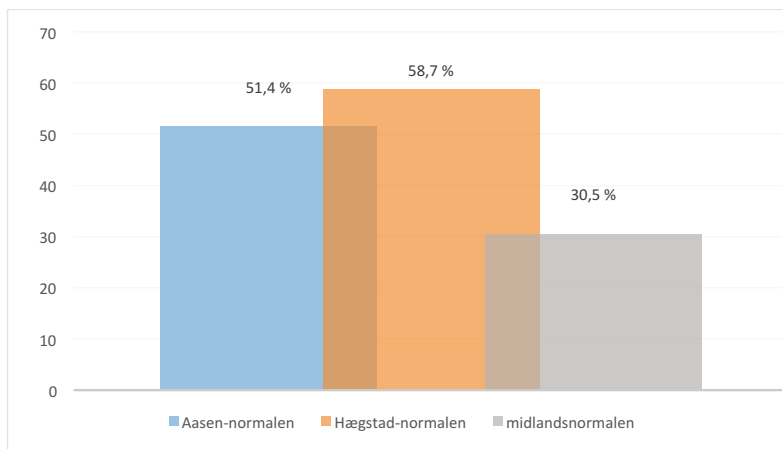
I tabell 2 er dei samla resultatata for sterke og svake hokjønnsord sette opp i tabellform. Der ser ein klarere både den kvantitative utbreiinga og det kvalitative mangfaldet. Ein kan òg merke seg samsvaret mellom suffiks-vokal i ubestemt form fleirtal og bestemt form fleirtal. Endinga -or i ubestemt fleirtal av svake hokjønnsord svarer til dømes godt til det samla resultatet for -orna og -orne i bestemt form fleirtal. Det er ei stadfesting av at tala stemmer, og ein indikasjon på at det er suffiksvokalen som be-

stemmer kva form skrivaren vel i bestemt fleirtal, ikkje endevokalen. Vi får elles eit godt bilete av korleis den faktiske variasjonen ser ut. Det vil vonleg bli ei hjelp i arbeidet med å tagge og lemmatisere eldre landsmål med tanke på korpusbygging i framtida.

Den siste stumme konsonanten *-d(-)* gjer seg gjeldande i berre éin kategori når det er tale om bøyingsuffixs, nemleg i preteritum av *a*-verb. I *Norsk grammatik* uttaler Aasen at “[d]en fuldkomne Form med ‘ade’ høres neppe nogensteds tydelig” (Aasen 1864 [1965]: 205). Likevel meiner han bestemt at den fulle forma må vere med i skrift fordi “det netop er Konsonanten, som er Fortidsformens tydeligste Mærke” (s.st.). Her kjem det klart fram at det er eintydighetsprinsippet som ligg til grunn for Aasens val på dette punktet. Aasens *-ade* blei redusert til *-a* i både Hægstad-normalen og midlandsnormalen, ein reduksjon som går på tvers av usus. Bøyingsuffixset *-a* i preteritum av *a*-verb er ein av kategoriane med svakast grunnlag i usus blant alle dei undersøkte kategoriane. Rett nok har Aasens fullform *-ade* heller ikkje noka stor utbreiing blant skrivarane i perioden (10,8 %), derimot er forma *-ad* registrert i heile 51 % av tilfella. Suffixet *-a*, som blei teke opp i Hægstad-normalen (og midlandsnormalen), har ei utbreiing på 38,2 %. Nemnda var godt klar over denne variasjonen og skriv at preteritumsforma stundom blei avkorta til *-ad*. Likevel seier dei at eit trekk som ikkje har meir rot i talemålet enn dette, ikkje kan vere tenkjande å halde oppe i lengda i skrift heller. Her er det ei samstemd nemnd som taler, og det kjem klart fram at to av Aasens hovudprinsipp, det etymologiske prinsippet og prinsippet om morfologisk entydighet, ikkje lenger skal vere rettesnor i normeringa av landsmålet.

Basert på ein middelverdi for alle dei undersøkte kategoriane når det gjeld dei stumme konsonantane i bøyingsuffixsa, er det mogleg å talfeste i kva grad landsmålstekstane i perioden 1870–1901 svarar til dei ulike normalane. Figur 3 skal lesast som at 30,5 % av tekstane følgjer prinsipp som blei tekne opp i midlandsnormalen: ingen final stum *-t*, ingen medial stum *-r-* og ingen stum *-d-* i bøyingsuffixsa. 51,4 % av tekstane følgjer prinsipp som blei tekne opp i Aasen-normalen (stumme konsonantar i alle aktuelle kategoriar), mens 58,7 % av tekstane følgjer prinsippa som gjaldt for Hægstad-normalen, målt etter bruksfrekvensen av stumme konsonantar. Eskeland (1892: 26) formulerte det på denne måten: “Den Aasenske form [...] fell væl gamall for dei fleste, ser det ut til [...]. Fleire

hev ogsaa teket til aa laga paa ymse ting. Soleis er dei daude konsonantarne *d* og *t* i liten vyrndnad hjaa mange.”

Figur 3 Oversikt over i kva grad landsmåltekstar i perioden 1870–1901 svarar til dei ulike normalane når det gjeld stumme konsonantar i bøyingssuffiksa.

Ei samanlikning av styrkeforholdet mellom normalane når det gjeld dei stumme konsonantane, og det samla resultatet for *alle* dei 41 undersøkte kategoriane, viser at resultatet for dei stumme konsonantane svarar godt til det samla resultatet. Den samla samsvarsprosenten for Hægstad-normalen er rundt 70 %, for Aasen-normalen 55 % og 50 % for midlandsnormalen.

5 Oppsummering

Denne kvalitative og kvantitative kartlegginga av den morfologiske variasjonen i tidleg landsmål stadfester at landsmål var eit heterogent skriftmål før 1901, og at formmangfaldet var størst i kategorien feminine substantiv. Studien gjev eit nøyaktig oversyn over kva for bøyingsmorfem som er brukte, og viser mellom anna at det i bestemt form fleirtal av sterke hokjønnsord er registrert heile 16 ulike variantar av bøyingssuffikset. Vidare er dei svake feminine substantiva spesielt godt eigna til å undersøkje forholdet mellom faktisk skriftspråksbruk og skriftnormal fordi det er mange skilnader i bøyingsparadigmet mellom dei aktuelle

skriftnormalane. Ser ein alle dei undersøkte kategoriane under eitt, er hovudtendensen at skrivarane i kategoriar der Hægstad-normalen skil seg frå Aasen-normalen, bruker former som seinare blei tekne opp i Hægstad-normalen. Sett bort frå ubestemt form fleirtal av svake ho-kjønnsord (-ur) er former i midlandsnormalen minst brukte slik at midlandsnormalen har lågast samsvarsprosent med tekstane. På grunnlag av desse funna er det rimeleg å hevde at Hægstad la stor vekt på usus som standardiseringsprinsipp då han utforma den første offisielle normalen for landsmålet.

Litteratur

- Haugen, Einar. 1968. *Riksspråk og folkemål: norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hægstad, Marius, Arne Garborg og Rasmus Flo. 1899. *Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne: fyrelagt det Kongelige Departement for Kirke- og Undervisningsvæsenet*. Kristiania: Brøgger.
- Hægstad, Marius, Arne Garborg og Rasmus Flo. 1901. *Tillæg til "Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne"*. Kristiania: Brøgger.
- Venås, Kjell. 1992. *I Aasens fotefar. Marius Hægstad*. Oslo: Novus forlag.
- Vikør, Lars S. 2007. *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. 3. utg. Oslo: Novus forlag.
- Aasen, Ivar. 1848. *Det norske Folkesprogs Grammatik*. Kristiania: Werner.
- Aasen, Ivar. 1850. *Ordbog over det norske Folkesprog*. Kristiania: Werner.
- Aasen, Ivar. 1853. *Prøver af landsmaalet i Norge*. Christiania: Werner.
- Aasen, Ivar. 1864. *Norsk Grammatik*. Kristiania: Mallings.
- Aasen, Ivar. 1873. *Norsk Ordbog: med dansk Forklaring*. Christiania: Mallings Boghandel.

Knut E. Karlsen
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
NO-0118 Oslo
knut.e.karlsen@sprakradet.no

Opposisjonsinnlegg ved andreopponent, fyrsteamanuensis Eli Bjørhusdal

Ein føresetnad for dette opposisjonsinnlegget, og for lesinga av det, er at den ph.d.-avhandlinga som det kommenterer, vart godkjend og disputasklar på fyrste forsøk. Når eg no legg vekt på veikskapane i Knut Karlsens *Mellom Aasen og Hægstad. Morfologisk variasjon i landsmålet før 1901*, må vissa om den aksepten liggje til grunn. I den ligg den viktigaste faglege domen: Dette er eit godt og relevant vitskapeleg arbeid som var verdt offentleg forsvar.

Strukturen i denne opposisjonen er som fylgjer: Fyrst vil eg gjere greie for kva som er avhandlinga sine viktigaste vitskapelege bidrag, og dermed òg kva for problemstillingar ho arbeider med. Så presenterer eg innvendingar til undersøkingskategoriane i studien, til kjeldeutvalet og til bruken av forskingslitteratur. Til slutt kommenterer eg det eg kallar den skjulte normativiteten i avhandlinga.

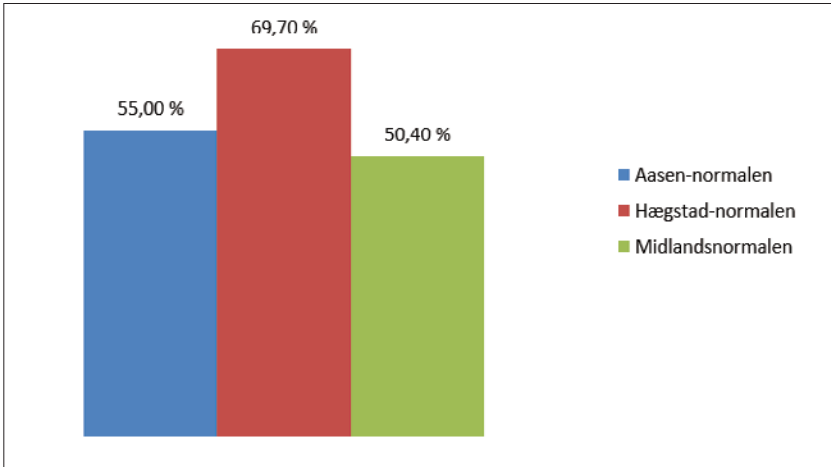
Kva er og gjer avhandlinga?

Karlsen formulerer to hovudføremål med granskinga si. Det fyrste er å kartleggje og kvantifisere den morfologiske variasjonen i landsmålet før den fyrste offisielle standardiseringa i 1901, fordi det ikkje har funnest nokon større studie av korleis tidleg landsmål faktisk vart skrive (Karlsen 2017: 13). Det andre er å «ta stilling til i kva grad ususprinsippet (...) blei lagt til grunn i arbeidet med 1901-normalen» (s. 14).

Standard og *usus* er såleis heilt sentrale omgrep i Karlsens avhandling. I staden for ‘standard’ nyttar han rett nok den i norsk samanheng meir vanlege termen ‘normal’, som han i tråd med Vikør (2007: 75) definerer som ei eit sett av reglar for korleis ein språkvarietet skal skrivast (Karlsen 2017: 85). Det er tre landsmålsstandardar som er relevante for studien. Den fyrste er Aasen-normalen med utgangspunkt i ordboka (1873) og grammatikken (1864), som ikkje var ein statleg godkjend standard, men ei rettesnor for dei som skreiv landsmål før 1901. Den andre og tredje er 1901-normalane, som representerer den fyrste formelle standardiseringa av landsmål og dermed ein statleg revisjon av Aasen-normalen. Den revisjonen enda altså opp i to offisielle variantar av landsmål, den eine utforma av Marius Hægstad (Hægstad-normalen), den andre av Arne Garborg og Rasmus Flo (midlandsnormalen). Termen ‘usus’ bestemmer

Karlsen som den «aksepterte og etablerte skriftmålsbruken» i eit språk-samfunn (Karlsen 2017: 92). Også denne definisjonen er henta frå Vikør (2007: 180). Å granske usus er då å studere dei mest brukte språklege formene i eit korpus (Karlsen 2017: 92–93).

Karlsen undersøker ei rad språklege variablar frå tekstutvalet. Dei overordna kategoriane er stumme konsonantar i bøyingsuffiks, bøying av hokjønns-, hankjønns- og inkjekjønnsst substantiv, bøying av sterke og svake verb, bøying av adjektiv og av pronomenkategoriane personleg pronomen fyrste person fleirtal, tredje person eintal (oblik form) og tredje person fleirtal (Karlsen 2017: 128). Tekstane sine realiseringar av desse morfologiske kategoriane vert lesne opp mot dei to 1901-normalane og mot Aasen-normalen. Når dette arbeidet er gjort, kan Karlsen «leggje saman resultatata for alle dei undersøkte kategoriane som er relevante for å differensiere mellom normalane. Då får ein eit tal på i kva grad heile normalen harmonerer med den faktiske bruken (usus)» (Karlsen 2017: 219). I avhandlinga er dette framstilt som figur 7.2, som er kalla «Oversikt over i kva grad landsmålstekstar i perioden 1870–1901 svarar til dei ulike normalane» (s. 219), her figur 1:

Figur 1: Samsvar mellom landsmålstekstar i perioden og dei ulike normalane (figur 7.2 i avhandlinga).

Avhandlinga konkluderer med at dei granska korpustekstane ligg nærast Hægstad-normalen med omsyn til bøyingsmorfem i dei undersøkte ka-

tegoriane: «Middelverdien for samsvar med Hægstad-normalen er på 69,7 %, deretter følgjer Aasen-normalen med ein samsvars-prosent på 55. Midlandsnormalen svarar dårlegast til den faktiske bruken med ein middelverdi for samsvar på 50,4 %» (Karlsen 2017: 219–220). Dette resultatet, hevdar Karlsen, «underbyggjer påstanden om at Hægstad la stor vekt på usus som standardiseringsprinsipp då han forma ut den første offisielle normalen for landsmålet» (s. 220).

At avhandlinga demonstrerer eit solid konkret metodisk arbeid med eit stort empirisk materiale, eit utagga korpus på om lag 2,5 millionar ord, er det fyrste som må understrekast når studien sitt bidrag til forskningssamfunnet skal vurderast. Med underkategoriar har Karlsen analysert over 30 ulike morfologiske trekk (Karlsen 2017: 128), ein analyse som òg har medført stor grad av manuelle vurderingar og reinskingar (s. 215). Karlsen sitt empiriske arbeid er såleis eit føredøme for andre som vil gjere liknande studiar.

For det andre er dette grunnleggjande sett ein studie om prinsipp for skriftspråkstandardisering. Standardisering er og har vore eit viktig tema i internasjonal og norsk språkplanleggingsvitskap og språkdebatt, og det ser ikkje ut til å bli mindre aktuelt i ei verd og tid merkt av nye statsdanningar og behov for nye samfunnsberande skriftspråk, global migrasjon og auka språkkontakt (Patten og Kymlicka 2003). Jamvel om Karlsen granskar tekstar frå ein periode for godt over hundre år sidan, tilfører avhandlinga hans kunnskap og problemstillingar til brennande diskusjonar i dag om korleis skriftspråk kan og bør sjå ut. Eit enkelt døme frå vår eigen bransje er diskusjonen som har gått det siste året om bruk av folkeleg bokmål i akademia (Müller 2017). Avhandlinga har med andre ord eit relevant og aktuelt emne som er granska med solid og innsiktsfull korpusanalytisk metode.

For det tredje er det viktig for brukarane av nynorsk, som er eit mindretalsspråk, at det vert forska på ulike sider ved skriftkulturen til språket. Ved at tekstane til og dermed normgrunlaget for landsmål/nynorsk vert granska og kartlagt, handlar avhandlinga til Karlsen om korleis nynorsken vart til. Å setje historia til eit mindre brukt språk inn i ei internasjonal teoretisk ramme og å dokumentere henne med vitskaplege metodar, er med på å auke statusen til dette språket (Romaine 2008). Såleis kan studien til Karlsen også sjåast på som fagleg fundert språkstyrkingsarbeid.

Innvending 1: utval av undersøkingskategoriar

Karlsens føremål som dei vert formulerte i innleiinga, er altså å fyrst kartleggje den morfologiske variasjonen, og så ta stilling til om ususprinsippet vart lagt til grunn i arbeidet med 1901-normalen (Karlsen 2017: 13–14). Men er dette tilstrekkelege føremålsformuleringar? Både analysen og konklusjonen viser at målet ikkje berre har vore å gjere ei vurdering av om dei offisielle 1901-normalane reflekterer usus, men òg å finne «graden av samanfall med former i Aasen-normalen, Hægstad-normalen og midlandsnormalen» i tekstane (s. 219).

At føremålet med granskinga viser seg å vere meir enn det Karlsen uttrykkjer innleiingsvis, syner seg fyrst og fremst i utvalet av undersøkingskategoriar. Eg skal byrje argumentasjonen for det ved å vise til tabell 6.1 i avhandlinga, «Oversikt over grammatiske kategoriar og morfologiske trekk som er undersøkte» (s. 128), her litt endra og gitt att som tabell 1:

Grammatisk kategori	Grammatisk kategori
Stumme konsonantar i bøyingssuffiksa	Verb
Stum t	Infinitiv
Best. form eint. av inkjekjønnsord	Tostava presens av sterke verb
Nøytrumsform av adjektiv på <i>-en</i>	Supinum av svake verb med <i>-dde</i> i pret.
Supinum av sterke verb	Verb på <i>-era</i>
Supinum av a-verb	Verb med bøying etter to klassar
Visse pron. (<i>kvat, annat, nokot</i>)	Fleirtalsbøying av verb
Stum r	Adjektiv
Hankjønnsord best. form fleirtal	Adjektivending <i>-a</i> eller <i>-e</i> i visse kategoriar
Svake hokjønnsord best. form flt.	Adjektivet <i>mykje</i>
Sterke hokjønnsord best. form flt.	Adjektiv på <i>-sk</i>
Stum d	Adjektiv på <i>-leg</i>
Preteritum av a-verb	Pronomen
Substantiv	Pers. pron. fyrste person fleirtal
Svake hokjønnsord ubest. form eintal	Pers. pron. tredje person fleirtal
Svake hokjønnsord ubest. form fleirtal	Pers. pron. tredje person eint. m. og f.
Svake hokjønnsord best. form eintal	
Sterke hokjønnsord best. form eintal	
Sterke hokjønnsord ubest. form fleirtal	
Hankjønnsord best. form fleirtal	
Hankjønnsord ubest. form fleirtal	
Inkjekjønnsord ubest. form fleirtal	
Inkjekjønnsord best. form fleirtal	

Tabell 1: Grammatiske kategoriar og trekk som er undersøkte (tabell 6.1 i avhandlinga).

Utgangspunktet for utvalet av desse kategoriane er ikkje eit ynske om å kartlegge den morfologiske variasjonen *per se*, men å granske variasjonen i lys av ulikskapen mellom dei tre landsmålsnormalane, og i lys av usemjene mellom landsmålslingvistane. Dette kjem mellom anna fram ved at stumme konsonantar i bøyingsmorfem er undersøkte. Om dette spørsmålet er morfologisk, kan diskuteras, men Karlsen inkluderer denne kategorien fordi stumme konsonantar utgjorde ei så viktig usemje i rettskrivingsnemnda før 1901. Korleis dei skulle representeras i skrift, var ein viktig grunn til at nemnda vart kløyvd (Karlsen 2017: 127). Utvalet av undersøkingskategoriar er altså delvis styrt av kva som var diskusjonane i 1901. Det forsvarer Karlsen slik:

Forskjellar i bøyingsverket som kjem fram når ein jamfører dei nemnde normalane, gjev ein indikasjon på i kva for kategoriar ein kan vente variasjon i den faktiske språkbruken, og til dels kva for type variasjonar ein kan vente. Desse forskjellane fungerer då som eit naturleg utgangspunkt for undersøkinga. (s. 123)

Eit relevant spørsmål er dermed om det kan finnast morfologisk variasjon i tekstane som Karlsen ikkje har oppdaga fordi han hovudsakleg har vore ute etter om dei største normalskilnadene òg spegla skilnader i faktisk skrift. Fordi landsmål i denne perioden var eit heilt nytt skriftspråk i ein språkleg marknad dominert av dansknorsk, kunne det til dømes ha vore interessant å få vite om somme bøyingskategoriar var særleg utsette for interferens frå majoritetsskriftspråket. Men dette er eit perspektiv som analysen ikkje kan bry seg med når variasjonen i usus skal lesast opp mot dei variasjonsskilnadene som normalane fortel om.

I presentasjonen av resultatane er samsvaret mellom språkbruken i kjeldene og dei tre normalane, og kva for normal som kjem 'best' ut når det gjeld bruksnærleik, fokusert. Dei prosentvise skilnadene ser likevel ut til å vere små. Karlsen finn at 55 prosent av kartlagt usus samsvarer med Aasen-normalen, medan 69,7 prosent fell saman med Hægstad-normalen. Ein kan spørje seg om prosenttala kunne ha vore forskyvde, og om 'vinnaren' av usus kunne vore ein annan dersom andre eller fleire undersøkingskategoriar hadde vore brukte. I alle høve kunne avhandlinga ha styrkt seg på metodiske refleksjonar om kor vidt det kan vere styrande for resultatane at utvalet av undersøkingskategoriar er gjort ut frå kva Hæg-

stad, Garborg og Flo var usamde med Aasen og kvarandre om. Dette skal eg kome attende til mot slutten.

Innvending 2: kjeldeutval

Før det går eg til spørsmålet om korpusetablering, altså kjeldeutval. Ambisjonen til studien er å kartleggje usus ved å sjå på skriftspråkspraksisen til «relevante grupper» av skrivarar (Karlsen 2017: 95). Fordi avisene *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* hadde eit monaleg innslag av lesarinnlegg og andre tekstbidrag frå lesarane, får ein tilgang til tekstar på landsmål frå skrivarar frå mange ulike sosiale og geografiske grupper, meiner Karlsen, noko som også gjer det mogleg å kartleggje korleis dei fyrste generasjonane av landsmålsbrukarar praktiserte det nye skriftmålet (Karlsen 2017: 116). Eg skal no diskutere kor representative dei konkrete landsmålstekstane i utvalet er.

Korpuset til Karlsen er sett saman av tekstar som er presenterte i tabell 5.1, «Samla oversyn over tekst i Landsmålskorpuset» (s. 117). Tabellen viser at tekstutvalet er

- fire årgangar av avisa *Fedraheimen* som til saman utgjer 53,8 prosent, altså over halvta av utvalet,
- ein årgang av avisa *Den 17de Mai*, som til saman utgjer 24,2 prosent, altså mest fjerdeparten av utvalet,
- tre årgangar av tidsskriftet *Syn og Segn* som til saman utgjer 12 prosent av utvalet,
- sju ulike bøker på landsmål: to lesebøker (Garborg og Mortenssons og Austlids), tre skjønnlitterære utgjevingar (alle av Kristofer Janson) og to omsette utgjevingar frå perioden mellom 1869 og 1889. Desse sju bøkene utgjer til saman om lag 10 prosent av utvalet.

Årgangar frå *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* dekkjer til saman 78 prosent av tekstutvalet. Tek ein med *Syn og Segn*, utgjer tre publikasjonar til saman 90 prosent av utvalet. Med andre ord er studien hovudsakleg ein analyse av morfologisk variasjon i utvalde årgangar av *Fedraheimen*, *Den 17de Mai* og *Syn og Segn*. Utvalet er forsvart med at desse publikasjonane syner ein variasjon av røyster og dermed også av varietetar og språklege variantar ved at dei representerer ulike forfattarar av redaksjonelle bidrag,

av lesarbrev og innsende tekstar, og av skjønnlitterære kjellarar og bestilte essay (Karlsen 2017: 50–51). Eit rimeleg spørsmål er då om redaksjonane i desse publikasjonane språkvaska eller korrekturlas, altså *språkredigerte* tekstane sine. Me skal no sjå på korleis Karlsen drøfter dette for kvar av dei tre publikasjonane som til saman dekkjer nesten heile korpuset.

Då Garborg lanserte *Fedraheimen* i 1877, fortel Karlsen, gjekk han inn for moderat Aasen-mål som redaksjonelt språk, medan eksterne bidragsytarar skulle få skrive som dei ville (Karlsen 2017: 30–31). Karlsen vurderer denne praksisen slik:

Med tanke på representativitet i eit korpus som skal dokumentere ein før-standardiserings-periode, er dette ei ideell løysing. På denne måten femnar korpuset både om tekstar som ligg tett opp til den funksjonelle normalen i samtida, Aasen-normalen, samtidig som det opnar for ei breidd av variasjon som speglar skriftvarietetane til bidragsytarar rundt i landet. (s. 31)

Om språkredigering av *Den 17de Mai* meiner Karlsen at redaktør Rasmus Steinsvik bestemte at redaksjonelt stoff skulle fylgje norma i Garborg og Mortenssons lesebok (1885), og at dette alt vart gjort klart i aksjeinnbydinga til avisa: «Då har Steinsvik med andre ord forlate den meir ortofone linja han brukte som redaktør dei siste åra i Fedraheimen. Overfor innsendarane hadde han eit liberalt språksyn og oppfordra til å la 'bygdefargen' komme fram i lesarbidraga», hevdar Karlsen, som her byggjer på Dalhaug (1997).

Når det gjeld *Syn og Segn* og praksisen til redaktør Rasmus Flo, viser Karlsen til ein tekst med tittelen «Norsk rettskriving» i 1897-årgangen, der det kjem fram «at redaksjonen i *Syn og Segn* fram til då har halde seg til norma bygd på Lars Eskelands bøker om rettskriving: Norsk form-læra (1892) og Hjelpebok i norsk rettskriving (1895), ei bok som forresten Flo sjølv hadde vore konsulent for» (Karlsen 2017: 40–41). Ifylgje Karlsen var Flos argument for denne endringa at den nye rettleinga i boka til Eskeland var den som var «best laga til aa samla vaare maalskrivarar um seg» (s. 41). Eit signal om denne nye lina finn Karlsen på tittelbladet i 1898-årgangen til *Syn og Segn*, der forlagsnamnet er skrive utan -t («Det Norske Samlage»). Denne skrivemåten er gjennomført i dei tre årgangane mellom 1898 og 1900. Både før og etter er namnet skrive «Det Norske Samlaget». «Når det gjeld graden av redaksjonelle inngrep i språk-

ket elles», hevdar Karlsen, «indikerer ei overflatisk undersøking av tekstane at den nye praksisen stort sett er gjennomført» (s. 41).

Generelt om spørsmålet om språkredigering av *Fedraheimen* og *Den 17de Mai*, som me har sett utgjør 78 prosent av korpuset, seier avhandlinga: «Det er mykje som tyder på at lesarbidraga ikkje er redigerte av avisa og dermed kan oppfattast som autentiske uttrykk på individnivå» (Karlsen 2017: 16).

Når eg no skal problematisere dette, ser eg fyrst på *Fedraheimen*, som altså utgjør over halvparten av tekstutvalet. Utgangspunktet til Karlsen er programerklæringa til Garborg om «eit moderat Aasen-mål» som redaksjonelt språk, og at innsende bidrag ikkje skulle språkredigerast. Karlsen gjer ikkje greie for kva han legg i «moderat», kanskje kan ein tenkje seg at det tyder *i retning det som vart Høgstad-normalen*. I alle høve er det grunn til å spørje om ein utan vidare kan ta Garborg si programerklæring for god fisk.

For det fyrste var ikkje Garborg redaktør for alle dei undersøkte *Fedraheim*-årgangane (Karlsen 2017: 32). Me kan ikkje vere visse på at Ivar Mortensson-Egnund fylgde opp programmet. For det andre finst det kjelder som er tvtydige i spørsmålet om kor vidt Garborg dreiv språkleg redigering. I eit intervju i *Den 17de Mai* i 1917 (*Den 17de Mai*, 6.10.1917) fortel Garborg litt om språkbruken i *Fedraheimen*: «Rettskrivingi var ei tillemping av Ivar Aasen-normalen», seier han, den skulle altså bladstyret fylgje, men «dei andre som skreiv i bladet maatte faa bruka sin eigen skrivemaate naar so dei vilde». Dette er då òg truleg utsegna som Karlsen refererer til. Seinare i intervjuet fortel Garborg likevel om kor hardt det var med «6 timars fyremiddagsarbeid i deptet og alt 'Fedraheim'-arbeidet um ettermiddagen», og at det var «stridt serleg i 1879 daa bladet kom tvo gonger i vika» fordi han «maatte skriva um mange innsende stykke. Sume for skuld maalet og sume for skuld innhaldet». Dette tyder på at òg dei *innsende* bidraga kunne bli språkvaska, og kanskje beint fram omskrivne, i tråd med *Fedraheimens* husnorm.

Kva kan me så vite om språkredigeringspraksisen til *Den 17de Mai*? Steinsviks programerklæring sa altså at redaksjonelt stoff skulle redigerast, men at «bygdefargen» i innsende bidrag skulle få kome fram. Kva dette innebar i praksis, er uklart – men det ser ut til å vere kjeldebelegg for at det har vore redaksjonell språkvask av også innsende bidrag til *Den 17de Mai*. Ei kjelde er nekrologen etter August Bosse, som i fleire år var ein av redaktør Steinsviks næraste medarbeidarar i avisa – rett nok truleg

ikkje så tidleg som 1895. Bosse var faglært typograf og aktiv fagforeiningsmann, og er kanskje mest kjend for å ha omsett *Det kommunistiske manifestet* til landsmål. I *Den 17de Mai* omsette han svært mykje av den utanlandske skjønnlitteraturen som vart publisert som kjellarforteljingar, og han var dessutan setjar for avisa. Nekrologen i *Den 17de Mai* fortel om kva for rolle Bosse spelte for rettskrivingsnorma til avisa (*Den 17de Mai*, 10.8.1921):

Bosse var ein storvaksen kar, ageleg å sjå til. Steinsvik fortalde ei trøysam soge um dette. Bosse var maskinsetjar i «17de» og sat og fingra på «Monoline» dagen lang i romet innanfor der Steinsvik sat i Citypassagen. «17de»-rettskrivinga kunde Bosse på fingrane, og han vilde ikkje hefta tida burt med å setja dei rettskrivingane som innsendarane nytta; han sette flest alle manuskript med «17de»-rettskriving. Men mange innsendarar heldt si eiga rettskriving for å vera den einaste rette og harmast fælt på Steinsvik som ikkje skyna dette. – Berre gje meg skulda og send dei inn i maskinromet til meg når dei kjem og brukar seg, sa Bosse til Steinsvik. Og ein gong gjorde Steinsvik dette. Han sende inn til Bosse ein velkjend målmann som var fælt sinna, og sinnet la seg snøgt då Bosse reiste seg i si fulle høgde, då vart det berre godprat. Sidan sende Steinsvik fleire same vegen og dei og vart då tolleg godt nøgde med den rettskrivinga dei fekk på stykka sine.

Sjølv om Bosse hadde si stordomstid som *17de Mai*-setjar etter 1895, vitnar denne kjelda om at det fanst ei *17de Mai*-husnorm som òg vart nytta på innsende bidrag.

Dette vert stadfest av Halvdan Koht i ein *Syn og Segn*-artikkel frå 1954 (Koht, 1954). Koht fortel om sitt fyrste møte med Rasmus Flo, eit møte som føregjekk i redaksjonen til *Den 17de Mai* i 1894. Til korpuset sitt har Karlsen valt ut 1895-årgangen. «Då eg kom opp i bladstova», skriv Koht,

sat det ein stuttføtt, skjeggut kar og las korrektur på eitt av stykka mine, og han retta uvørent i målet mitt. Eg merka han var ein kunnig kar, men eg la da imot i somt. Han berre smålo, og dreiv på med å rette. Så kom det frå Lars Kleiveland, hjelpesmannen i bladstyringa: *Dette er den einaste mannen som får lov retta i målet til Arne Garborg*. Da var det greitt eg måtte bøye meg. (Koht 1954: 395)

Koht fortel òg om Flo si redigering av *Syn og Segn*: «Alle som skreiv i *Syn og Segn* måtte sjå målet sitt retta av Flo, både i smått og i stort. Han

gjorde det for bokskrivarane òg, han vart ein autoritet for både blad- og bokfolk.» (s. 395) I den vesle biografien om Rasmus Flo som Reidar Djupedal gav ut i 1964, finst fleire døme på korleis Flo hadde ein finger med i det meste av landsmålskorrektur frå midten av 1890-talet (Djupe- dal, 1964). Truleg var Flo ein viktig normagent.

Programerklæringane til avisene i utvalet seier altså at innsende bidrag fekk vere i fred, men andre kjelder seier at òg desse vart språkredigerte. Om det er slik at delar av dei innsende bidraga også har gått igjennom ein type språkredigering, vil *Fedraheimen-*, *Den 17de Mai-* og *Syn og Segn-* utvalet, altså om lag 90 prosent av korpuset i studien, representere *nokre* typar røyster, ikkje mange ulike. I så fall representerer usus-resultatet fyrst og fremst sentrale publisistar, og ikkje «skriftvarietetane til bidrag- sytarar rundt i landet» (Karlsen 2017: 31). Ut frå kor viktig spørsmålet om språkredigeringspraksis i desse kjeldene er for korleis ein kan konkludere om usus, står det fram som for lite diskutert i avhandlingen. Sjølv er eg freista til å påstå det motsette av Karlsen: Mykje tyder på at lesar- bidraga *er* redigerte av avisene og dermed kan dei *ikkje* utan vidare opp- fattast som autentiske uttrykk på individnivå.

Så kan ein innvende mot kritikken min at den undersøkinga som Karlsen har gjort, faktisk *er* ei gransking av morfologisk variasjon i mel- lom anna *Fedraheimen* og *Den 17de Mai*, og at dei konkrete resultatane frå granskinga vil vise om det fanst ein type morfologisk variasjon i desse avisene som kan fungere som argument for at blada nettopp «opnar for ei breidd av variasjon som speglar skriftvarietetane til bidragsytarar rundt i landet» (Karlsen 2017: 31).

Den empiriske delen av avhandlingen gjev likevel ikkje noko klart hal- depunkt for å konkludere her. Analysen viser at både i *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* er det sprik i bruk av former i kategoriar som svake ho- kjønnsord bestemt form fleirtal (*kvinnorna/kvinnorne/kvinnurne*) (Karlsen 2017: 143–144), i sterke hokjønnsord bestemt form fleirtal (*solerna/solerne*) (s. 145), og i adjektiv på *-leg* eller *-legt* i adverbial og attri- butiv bruk (s. 189). Men studien syner også at det er stor oppslutning rundt éi form i både *Fedraheimen-* og i *Den 17de Mai-*materialet i 'sent- rale' kategoriar. Når det til dømes gjeld preteritum av a-verb i *Fedrahei- men-*tekstane, har *kastad* 66 prosent oppslutning, og i *Den 17de Mai-*tekstane har *kasta* 75,8 prosent oppslutning (s. 150). I svake ho- kjønnsord i ubestemt form eintal er det i *Fedraheimen* 80 prosent opp- slutning om a-ending, altså *ei visa*, og i *Den 17de Mai* er det 86 prosent

oppslutning rundt *ei vise* (s. 152–153). Når det gjeld sterke hokjønnsord i bestemt form eintal dominerer i-ending, altså *solli*, i båe kjelder (s. 157–158), og i inkjekjønn bestemt form fleirtal dominerer i-ending, altså *busi*, i båe kjelder (s. 170). Det kan med andre ord argumenterast for at det finst eit tydeleg morfologisk mønster både i *Fedraheimen* og *Den 17de Mai*.

Det er dessutan ei moglegheit for at utvalet i studien er dominert av redaksjonelle tekstar som ifylgje programerklæringa *skulle* nytte «moderat Aasen-mål» (Hægstad-normalen?) for *Fedraheimen* sin del, og *Den 17de Mai*-rettskrivinga for *Den 17de Mai* sin del, for Karlsens empiriske analyse skil ikkje mellom redaksjonelt og innsendt stoff. Dersom han gjorde det, kunne nok studien ha gjeve rikare kunnskap om korleis landsmålsmorfologien blant ‘vanlege’ landsmålsbrukarar var, ettersom me då hadde me visst om språket i innsende bidrag faktisk skilde seg frå språket i dei redaksjonelle tekstane. Å undersøkje variasjonen i redaksjonelle tekstar *opp mot* eller *jamført med* variasjonen i dei innsende tekstane, ville rett nok ha vore eit temmeleg stort arbeid, men nødvendig for å få meir visse om det avhandlinga seier at ho veit noko om. Som det er no, veit me ikkje kor stor variasjonen var eller kan ha vore i det som vart sendt inn til avisene, og me veit ikkje kor mykje av variasjonen som kan ha vorte redigert vekk. Den morfologiske variasjonen Karlsen har funne, *kan* altså vere eit resultat av både ikkje-språkkredigering og av redigering. Dermed bør me vere varsame med å bruke resultatata som eintydige argument for samsvar, eller ikkje-samsvar, mellom landsmålsbruk og landsmålsnormal i perioden.

Dermed har eg sett eit spørjeteikn ved hovudfunnet om samsvaret mellom Hægstad-normalen og ‘landsmålsususen’ som Karlsen har identifisert. At det finst samvariasjon, tykkjest klart, men samanhengen mellom årsak og verknad er uklar. Eit viktig spørsmål er om det ikkje kan vere slik at dei som skapte Hægstad-normalen, også var dei som skapte usus. Fleire kjelder vitnar om at både den faktiske landsmålsbruken i avisene og Hægstad-normalen var resultat av arbeidet til det same språkpolitiske miljøet. At aktørane som står for normeringspolitikken, er identiske med dei store tekstprodusentane, er ikkje eit ukjent fenomen når standarden er ung og språksamfunnet lite (Camps 2018). Den som granskar usus i slike typar språksamfunn, bør dermed vere var for sirkelslutningar.

Innvending 3: bruk av forskningslitteratur

Spørsmålet om kjeldeutval handlar om forståing av skriftkulturen i den historiske perioden, om forståing av landsmålmiljøet og dermed om bruk av sekundærkjelder. At avhandlinga manglar eit oversynskapittel om forskingstradisjon og tidlegare arbeid, er problematisk av fleire årsaker, og eg skal nemne dei viktigaste: At studien ikkje relaterer seg eksplisitt til eit forskingsfelt eller ein forskingsstatus, gjev eit tomrom på det viset at teksten ikkje har noko å argumentere imot eller for. Dermed vert det også vanskeleg å sjå kva som er høvesvis deskriptive eller drøftande trekk i teksten, og kva nye bidrag avhandlinga gjev til forskings- eller kunnskapsfeltet. Det er ein mangel at starten av avhandlinga ikkje gjev lesaren eit oversyn over heile tradisjonen og diskursen som studien tek del i, og dermed kva for overordna debattar studien svarer på.

På eit meir teknisk nivå fører mangelen på forskingsoversyn til at lesaren meir eller mindre får kasta på seg dei ulike forskings- og oversynsarbeida som vert nytta, utan at statusen til desse arbeida vert diskutert. Til dømes er Ole Dalhaug (1995) og Ottar Grepstad (2010; 2015) sine oversynsverk nytta mykje, utan at studiane som ligg til grunn for desse vert gjort greie for og diskuterte. Ein kan òg spørje seg om kvifor nyare, større språkhistoriske arbeid om avhandlingas periode slett ikkje er nytta, til dømes dei av Oddmund L. Hoel (til dømes 2011). Truleg kunne nyare språkhistorisk litteratur ha gjeve nokre inngangar til diskusjonar av utvalsspørsmålet. Hadde Karlsen til dømes nytta Hoel, hadde han kunna finne opplysningar om Steinsvik si hardhendte redigering av *Den 17de mai* og om August Bosse. I staden er det nytta eldre og meir perifere arbeid av til dømes Andersen (2001), Roksvold (1997), Undheim (1997), Stegane (1987) og Lien (1981). Ein må òg kunne spørje om kva som ligg til grunn for bruken av Grepstads pressehistorie (2010) som det mest nytta sekundærarbeidet for ei generell språkhistorisk framstilling.

Det litt distanserte tilhøvet som Karlsen ser ut til å ha til forskings- tradisjonen, får òg den konsekvensen at somme faglege spørsmål som i realiteten er store, komplekse forskingsdebattar, vert framstilte ved hjelp av berre ei eller få kjelder, og dermed temmeleg kategorisk og udiskuterande. Dette ser ein til dømes i spørsmålet om kor vidt Ivar Aasens normal var ein 'vestlandsnormal'. Her er Stephen Walton nytta som einaste sanningsvitne – og då for at Aasens norm var vestlandsk. Ingen andre røyster får sleppe til (Karlsen 2017: 89).

Ein løynd normativitet?

Eg les det røynelege målet for studien som å vurdere kva for landsmålsnormal som i 1901 ‘høvde best’ jamført med bruken. At Karlsen sympatiserer med ideen om ein ususnær skrittnormal, og også med ein talemålsnær skriftnormal, kjem fram mellom linene. Men dette normative føremålet er i liten grad formulert ope for lesaren og ovrar seg berre som spreidde ymt og eller som polemikk mot kjeldene. Eg skal vise eit par døme på det: Om Garborg og Flo seier Karlsen at «[Det] skortar (...) på forståinga av kva som er rimeleg samsvar mellom skriftbilete og tale» (Karlsen 2017: 74), utan at omgrepet ‘rimeleg’ vert nærare gjort greie for. Ein annan stad vert det sagt at «Å ikkje skulle ta omsyn til den faktiske språkbruken i språknormeringa verkar å vere ein dårleg idé» (s. 214), noko som antydar at det faktisk var aktørar i samtida som ikkje ville ta omsyn til faktisk språkbruk, og som dermed signaliserer ei bestemt oppfatning av kva ‘faktisk språkbruk’ i røynda er.

Det er slett ikkje kritikkverdig at eit vitskapleg arbeid tek standpunkt, men etter mitt syn skulle dette ha vore kommunisert tydelegare for lesaren heilt frå starten. Då hadde lesarane – forskarsamfunnet – fått høve til å orientere seg i dei relativt massive empiriske analysane med det for auga. Avhandlinga til Karlsen kommenterer indirekte dagens normeringsdebattar, jamvel om dette ikkje var det eigentlege målet med studien. Dermed kan ein spørje seg om han ikkje skulle ha vore open om det normative føremålet frå starten. At aktuelle problemstillingar vert kasta lys over, er jo også ei svært verdifull side ved granskinga.

Det står såleis att å minne om det eg innleidde med: Dette er eit solid og tidlaust vitskapleg arbeid som står seg. Det er, trass avhandlingstittelen, eit aktuelt arbeid. Sist, men ikkje minst, er dette ei svært velskriven avhandling som heldigvis byr på svært lite morfologisk variasjon.

Eli Bjørhusdal
Høgskulen på Vestlandet
Studiestad Sogndal
Postboks 133
NO-6851 Sogndal
eli.bjorhusdal@hvl.no

Kjelder og litteratur

- Andersen, Per Thomas. 2001. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Camps, Diana M. J. 2018. Legitimizing Limburgish. The reproduction of heritage. I: *Standardizing Minority Languages. Competing Ideologies of Authority and Authenticity in the Global Periphery*, red. Pia Lane, James Costa og Haley De Korne, 66–83. New York: Routledge.
- Dalhaug, Ole. 1995. *Mål og meninger: målreisning og nasjonsdanning 1877–1887*. KULTs skriftserie nr. 43. Oslo: Norges forskningsråd.
- Den 17de Mai*, 6.10.1917.
- Den 17de Mai*, 10.8.1921.
- Djupedal, Reidar. 1964. *Rasmus Flo*. Oslo: Samlaget.
- Eskeland, Lars. 1892. *Norsk formåra*. Bergen: Mons Litleré.
- Grepstad, Ottar. 2010. *Avisene som utvida Noreg. Nynorskpressa 1850–2010*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Grepstad, Ottar. 2015. *Språkfakta*. http://www.aasentunet.no/iaa/no/sprak/sprakfakta/sprakfakta_2015/
- Hoel, Oddmund Løkensgard. 2011. *Mål og modernisering 1868–1940*. Oslo: Samlaget
- Koht, Halvdan. 1954. Fyrste tida med «Syn og Segn». *Syn og Segn* 1954: 393–400.
- Lien, Åsmund. 1981. Nynorsken i skuleverket. I: *Målreisning i 75 år. Noregs Mållag 1906–1981*, red. Olaf Almenningen, 350–382. Oslo: Fonna forlag.
- Müller, Elin Rekdal. 2017. Tar sjansen på radikalt bokmål. I: *Forskerforum*, 14. september. <https://www.forskerforum.no/handler-om-stolthet-over-egen-arbeiderklassebakgrunn/>
- Patten, Alan og Will Kymlicka. 2003. Introduction: Language rights and political theory: Context, issues and approaches. I: *Language rights and political theory*, red. Will Kymlicka og Alan Patten, 1–51. Oxford: Oxford University Press.
- Roksvold, Thore. 1997. Riss av norske avisers sjangerhistorie. I: *Avisjangerer over tid*, red. Thore Roksvold, 9–107. Fredrikstad. Institutt for journalistikk.
- Romaine, Suzanne. 2008. Linguistic diversity, sustainability, and the future of the past. I: *Sustaining Linguistic Diversity: Endangered and Mi-*

- nority Languages and Language Varieties*, red. Kendall King mfl, 7–21. Washington DC: Georgetown University Press.
- Stegane, Idar. 1987. *Det nynorske skriftlivet. Nynorsk heimstaddikting og den litterære institusjon*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Undheim, Åslaug. 1997. Innhald, sjanger og stil i tre landsmålsaviser frå siste halvdel av 1800-talet. I: *Avissjangerer over tid*, red. Thore Roksvold, 137–168. Fredrikstad. Institutt for journalistikk.
- Vikør, Lars S. 2007. 3. utg. *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Oslo: Novus forlag.

Svar frå doktoranden

1 Innleiing

Dette svaret til opponenten er disponert etter dei hovudmomenta som kom fram under opponentinnlegget. Kjeldeutvalet og statusen til særleg avistekstane var ein sentral del av diskusjonen og er vigd mykje plass. I tillegg er utvalet av undersøkte grammatiske kategoriar, spørsmål om ein mogleg skjult normativitet og manglande plassering i forskingstradisjonen kommentert. Til dels er det samanfall mellom dei svara eg gav under disputasen, og denne skriftlege versjonen, men her har eg hatt høve til å byggje ut resonnementa noko og til å sjå nærare på ein del detaljar som det ikkje var rom for då.

2 Målet med avhandlinga

Når eg i innleiinga til avhandlinga gjer det klart at eitt av måla med arbeidet er å kartleggje den morfologiske variasjonen i eldre landsmål, er dette oppriktig meint. Eg ser at ein kan oppfatte dette som eit nødvendig delmål for å kunne seie noko om kva for landsmålsnormal den faktiske bruken (usus) ligg nærast, men eg vil understreke verdien av sjølv kartlegginga, forstått som ei nøyaktig beskriving av det morfologiske formmangfaldet. Den eldste delen av Nynorskorpuset er annotert, men ikkje tagga og lemmatisert, og den viktigaste grunnen til denne mangelen er nettopp at det per i dag ikkje eksisterer eit oversyn over korleis lemma blei bøygd i eldre landsmål. Dét er ein føresetnad for maskin-gjenkjenning og automatisk tagging av korpustekstar. Den manglande

oversikta over den faktiske morfologiske variasjonen i landsmålet gjer det vanskeleg for ein datamaskin å identifisere kva for lemma ein har å gjere med. Derfor er det eit håp at resultatata frå denne avhandlinga – i tillegg til å vere eit bidrag til den generelle kunnskapen om morfologisk variasjon i tidleg landsmål – også kan utnyttast i framtidig korpusarbeid med å tagge og lemmatisere eldre landsmålstekstar. Denne oppgåva bør dermed ikkje klassifiserast som eit mindre viktig mål med avhandlinga enn det å beskrive forholdet mellom usus og dei aktuelle landsmålsnormalane.

3 Undersøkingsskategoriar

Opponenten peiker på at undersøkinga er styrt fordi dei kategoriane som er undersøkte, er valde nettopp fordi dei utgjer ein forskjell mellom normalane. Ein kan, som opponenten også gjer, spørje seg om dette designet har ført til at det finst morfologisk variasjon som *ikkje* er avdekt. Det korte svaret på dette er ja. Det finst opplagt variasjon i landsmålet i undersøkingsperioden som ikkje kjem fram i avhandlinga. Det er det fleire grunnar til. Utvalet av undersøkingskategoriar er éi viktig avgrensing, men truleg er valet av empiri i endå større grad med på å styre resultatet av undersøkinga. Eg skal utdjupe nokre avgrensingar som har vore naudsynte for gjennomføringa av prosjektet, i lys av spørsmålet om det finst variasjon som ikkje er avdekt.

Dei to hovudmåla med avhandlinga, å beskrive den morfologiske variasjonen og å plassere usus i forhold til normalane, heng naturleg nok saman. Forskjellar i bøyingsverket som kjem fram når ein jamfører normalane, gjev ein indikasjon på i kva for kategoriar ein kan vente variasjon i den faktiske språkbruken, og til dels kva for type variasjonar ein kan vente. Desse forskjellane fungerer då som eit naturleg utgangspunkt for undersøkinga. For å kunne ta stilling til korleis den faktiske språkbruken står i forhold til normalane, er ein heilt nøydd til å måle på dei punkta der normalane skil seg frå kvarandre. Dermed er utvalet av grammatiske kategoriar gjeve i utgangspunktet. Innanfor rammene av ei avhandling kunne eg ikkje tillate meg å ikkje leggje vekt på kategoriar som avdekte tendensar om normval, når eitt av hovudmåla med prosjektet var nettopp dette. Når det er sagt, minner eg likevel om at dette forholdet er problematisert i metodediskusjonen i avhandlinga (s. 123). Der seier eg at variasjon sjølv sagt kan førekomme sjølv om ei form er lik normalane

imellom. Derfor er nokre kategoriar der formene ikkje skil seg (nemneverdig) frå kvarandre frå den eine normalen til den neste, også undersøkte. Skulle resultatet av undersøkinga bli at det innanfor ein viss kategori er liten eller ingen variasjon, kan også det vere interessant informasjon. Dette gjeld først og fremst i konjugasjonen av hankjønnsord og inkjekjønnsord.

I avhandlinga er det berre morfologisk variasjon i skriftmålet som blir undersøkt. Av praktiske årsaker var det naudsynt å gjere ei avgrensing, og då er det dei morfologiske draga som først og fremst kjenneteiknar ei målform. I førearbeida til 1901-normalen (Hægstad, Garborg og Flo 1899, 1901) er det tvillaust at det var usemje om morfologiske spørsmål som førte til at komiteen delte seg. Også det gjer at den morfologiske variasjonen er mest interessant å undersøkje. Sjølv sagt ville det òg vore interessant å sjå på variasjon med omsyn til ortografi og fonologi (og syntaks), men det må bli ei oppgåve for framtida.

Det har òg vore eit spørsmål kva for vinkling eller framgangsmåte som ville vere tenleg når ein skal undersøkje morfologisk variasjon i alle relevante kategoriar i eit såpass stort materiale. Ein kan sjå for seg at ein systematisk undersøker kategori for kategori, til dømes at ein startar med substantiva og tek for seg bestemtheit og tal i alle kjønn før ein så går vidare med dei andre grammatiske kategoriane der morfologisk variasjon kan førekomme (verb, adjektiv og pronomem). Ein annan framgangsmåte kunne vere å ta for seg variasjon som påverkar bøyingssuffiksa i fleire grammatiske kategoriar samstundes. Ein opplagd kandidat ved ein slik tilnæringsmåte ville vere lagnaden til såkalla stumme konsonantar i bøyingssuffiksa (*t*, *r* og *d*), som det fanst ein god del av i Aasen-normalen, men som til dels fall bort i Hægstad-normalen og i endå større grad forsvann i midlandsnormalen. I denne undersøkinga er begge tilnæringsmåtene brukte.

I metodedelen av avhandlinga (kap. 5) er det gjort greie for vurderingar som er gjorde for å utforme fornuftige søkjeargument. Ein utbreidd metode for å kartleggje variasjonen av bøyingssuffiks er å først gjere avgrensa søk med eit fåtal frekvente ord i den aktuelle kategorien med ordstamme pluss jokerteikn (t.d. gjent.*). På den måten får ein fram heile spekteret av bøyingssuffiks. Når ein meiner å ha kartlagt heile spekteret av suffiksvariantar i kategorien, kan ein søkje på ordstammen pluss dei aktuelle suffiksa for å få oversyn over frekvensen av dei aktuelle bøyingssuffiksa. Ein alternativ metode ville vere å ta utgangspunkt i dei

kjende bøyingsmorfema og gjere søk med jokerteikn (t.d. .*orne), men då vil sjølvstakt risikoen for å misse variantar vere stor. Derfor er den første strategien valt i dei tilfella det har vore praktisk mogleg. Likevel kan ein tenkje seg at det finst variasjon i tekstane som ikkje er fanga opp, til dømes ved at eit ugjennomsiktig og lågfrekvent bøyingsuffixs knytte seg til eit lågfrekvent lemma, men i hovudsak er det ei rimeleg vurdering at den faktiske variasjonen er fanga opp. Det er likevel verdt å merke seg at eit korpus ikkje kan produsere negative prov. Det kan til dømes finnast fleire moglege variantar av bøyingsmorfemet i bestemt form fleirtal av svake hokjønnsord enn dei som er belagde i Landsmålskorpuset.

I samband med undersøkingskategoriane stilte opponenten også spørsmål ved flat (eller lik) vekting av dei grammatiske kategoriane når eg avslutningsvis i avhandlinga bruker funna for å plassere tekst i forhold til normal. Basert på ein middelvei for alle dei undersøkte grammatiske kategoriane er det i oppsummeringa av avhandlinga (kap. 7) talfesta i kva grad landsmålstekstar i perioden 1870–1901 svarar til dei ulike normalane for dei aktuelle ordklassane (substantiv, verb, adjektiv og pronomén). Avslutningsvis er desse resultatane lagde saman slik at ein får eit tal på i kva grad heile den faktiske bruken harmonerer med normalane. Opponenten har stilt spørsmål ved om flat vekting av dei forskjellige grammatiske kategoriane gjev eit riktig bilete av stoda fordi nokon kategoriar kan seiast å vere viktigare enn andre. Det er lett å følgje argumentet om at bøyingsmorfemet i bestemt form eintal av sterke hokjønnsord (*sola* eller *soli*) kan oppfattast som ei sterkare psykologisk signalform enn til dømes inkjekjønnsmarkering av adjektiv på *-leg* (*-legt*). Likevel ville det vore vanskeleg å finne noko i retning av objektive kriterium for korleis ein skulle ha vekta dei ulike kategoriane. Chambers og Trudgill (1998: 96–97) peiker på det same forholdet i talespråket og hevdar at “[i]t is undeniable that some isoglosses are of greater significance than others [...]. Yet in the entire history of dialectology, no one has succeeded in devising a [...] set of principles to determine which isoglosses [...] should outrank some others”. Det ville i alle høve blitt snakk om ei subjektiv skjønsvurdering, og då er kanskje flat vekting av kategoriane ei like god løysing.

4 Kjeldeutval

Ein vesentleg del av opposisjonen dreidde seg om kjeldeutval. Å bruke Nynorsk-korpuset som utgangspunkt for empirien i undersøkinga var eit

vel gjennomtenkt val. I denne studien er korpuslingvistikkk ein metode, eit nyttig verktøy som blir brukt til å avdekkje forhold ved språket som ikkje var kjende frå før. Undersøkinga pretenderer altså på ingen måte å skape nye verktøy ved å utvikle finessar ved eksisterande korpus eller jamvel utvikle eit nytt korpus. Tvert imot har det med omsyn til empiri vore eit mål å bruke det allereie eksisterande Nynorskorpuset slik det låg føre då undersøkinga blei utført. Denne avgjerda har ei opplagd positiv side, men òg ein negativ konsekvens. Den positive effekten er at ein kan ta i bruk eit allereie utvikla verktøy som er fritt tilgjengeleg for både forskarar og andre interesserte. På denne måten kan ein demonstrere det potensialet verktøyet har for forskarfelleskapen, samstundes som ein bidrar til fleirbruk av ein språkvitskapleg ressurs som det har kosta tid og pengar å utvikle. Ein kan altså byggje vidare på kunnskap og kompetanse som andre forskarar har delt. Ein annan openberr positiv effekt er at ein ikkje treng å bruke tid og ressursar på å utvikle noko nytt. Denne erkjenninga har lagt rammevilkåra og såleis langt på veg definert kva for kjeldemateriale det var mogleg å leggje til grunn for undersøkinga. Den negative konsekvensen av å bruke eit allereie utvikla korpus er at korpuset ikkje er spesialutforma for føremålet. Etter ei totalvurdering av fordelar og ulemper er det likevel ingen tvil om at fordelane er langt større enn ulempene, og at ulempene ikkje er til vesentleg mein for prosjektet. Korpusbygging vil alltid vere eit kompromiss mellom det ideelle og det praktisk moglege, og sjølv om ein lett kan peike på tekstar som helst skulle vore med i eit korpus over tidleg landsmål, er den store delen av avistekstar med på å vege opp for manglande skjønnlitteratur.

Som gjennomgangen av litteraturen i kapittel 2 i avhandlninga viser, er aviser og tidsskrift særleg godt eigna til å vise omfanget av skriftvariasjon i landsmålet i den aktuelle perioden. Sidan det unge landsmålet endå ikkje var fullt utbygd og teke i bruk på alle felt i samfunnet, er det vanskeleg å komme kravet om sjangervariasjon i korpuset i møte. Men både *Fedraheimen*, *Den 17de Mai* og *Syn og Segn* har saman med lesebøkene for skulen det til felles at dei inneheld eller er sette saman av mange ulike tekstar. Denne samanstillinga av tekstar til dels frå ulike sjangrar er med på å vege opp for den tilsynelatande manglande sjangervariasjonen i Landsmålskorpuset. Dette antologiske preget gjev også ein annan viktig føremon i denne samanhengen. Dei fleste forfattarane som skreiv landsmål, er representerte med tekst i korpuset. Det er vanskeleg å kvantifisere tekstmengda frå dei ulike forfattarane, men Grepstad (2015: tabell 15.9.9),

som er eit oversyn over dei største bidragsytarane i *Den 17de Mai* i perioden 1894–1907, gjev ein indikasjon på kva for forfattarar som publiserte tekst, og i kva mon dei gjorde det. Her er det eit viktig poeng at eit korpus som skal spegle morfologisk variasjon, ikkje stiller same krav til representativitet som eit korpus som til dømes skal nyttast til semantiske undersøkingar. Ein tredje føremon med avissjangeren er at han òg lèt andre skrivarar enn dei etablerte forfattarane komme til orde. Gjennom lesarinnlegg i avisene er det høve til å fange opp potensiell variasjon frå uøvde skrivarar frå ulike regionar i landet.

Konklusjonen her blir at Landsmålskorpuset har visse svake sider, men at det likevel med nokre reservasjonar kan gje god kunnskap om forholda i landsmålet som heilskap. I lys av denne vedgåinga er det ikkje vanskeleg å vere samd med Atkins ofl. (1992: 6) når dei hevdar at “[i]t would be short-sighted indeed to wait until one can scientifically balance a corpus before starting to use one, and hasty to dismiss the results of corpus analysis as ‘unreliable’ or ‘irrelevant’ because the corpus used cannot be proved to be ‘balanced’”.

Ei viktig opponentinnvending er i kva grad tekst i publikasjonar som *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* kan oppfattast som autentiske uttrykk på individnivå og ikkje er redigerte av redaksjonane med omsyn til morfologi. Opponenten viser til utsegner frå Garborg om redaktørtida i *Fedraheimen* og andre kjelder om den redaksjonelle linja i *Den 17de Mai* som kan tyde på at også lesarbidrag blei språkleg redigerte. Desse utsegnene står i opposisjon til programerklæringa som Garborg la for dagen for *Fedraheimen*, der det heitte at det redaksjonelle språket skulle vere moderat Aasen-mål, mens andre bidragsytarar skulle få skrive slik dei ville. Likeins gjorde Steinsvik det klart at redaksjonelt stoff i *Den 17de Mai* skulle følgje norma i Garborg og Mortenssons lesebok (Garborg og Mortensson 1885), mens “bygdefargen” skulle få komme fram i lesarbidraga. I lys av utsegner av denne typen har eg i avhandlinga argumentert for at desse publikasjonane eignar seg godt som empirisk grunnlag når ein vil undersøkje korleis landsmålet faktisk blei skrive i perioden før 1901. Utgangspunktet var at den språkleg liberale linja som blei følgd i desse avisredaksjonane, gav rom for ein språkleg variasjon som speglar oppfatninga til skriftmålsbrukarane om korleis landsmålet skulle sjå ut.

Opponenten stiller spørsmål ved om intensjonane i programerklæringane faktisk har blitt omsette i praksis. La oss derfor sjå nærare på eit døme som viser korleis formmangfaldet i *Fedraheimen* og *Den 17de Mai*

faktisk ser ut. Dersom det er slik at redaksjonen har einsretta språket med hard hand, skulle ein vente liten eller ingen variasjon innanfor ein grammatisk kategori. I presentasjonen av avhandlinga er det gjort greie for heile variasjonsbreidda i kategorien feminine substantiv (jf. tabell 2), så det høver godt å bruke denne kategorien som døme her òg. Blant dei svake hokjønnsorda er det registrert i alt ni ulike variantar av bøyings-suffikset i bestemt form fleirtal når ein legg heile materialet til grunn. Sorterer ein konkordansen over svake hokjønnsord etter kjelde, kjem det fram kva for variantar som er brukte i *Fedraheimen* og *Den 17de Mai*. Det viser seg då at sju av dei totalt ni observerte variantane er brukte i *Fedraheimen*, mens det er registrert seks ulike variantar i *Den 17de Mai*. Til saman dekkjer funna i desse to publikasjonane heile den registrerte variasjonsbreidda. Vi kan dermed slå fast at dersom Rasmus Flo og andre sentrale redaksjonsmedlemmer verkeleg sat og retta i målet til innsendarane, er det framleis ein god del formvariasjon som har passert nålauget.

I diskusjonen om språket i *Syn og Segn* (s. 40 i avhandlinga) er språkleg påverknad frå redaktørane Garborg og Flo problematisert, ikkje minst fordi desse to utgjorde fleirtalssynet i rettskrivingsnemnda til 1901-normalen (men som likevel måtte ta til takke med sidenormalstatus). Her skriv eg:

Eit interessant spørsmål er då om språksynet deira har sett sitt preg på språket i tidsskriftet. Ein kvalitativ studie av desse årgangane av *Syn og Segn* kunne ha gjeve svar på korleis morfologiske variasjonar artar seg, men ein kunne likevel ikkje seie noko sikkert om i kva grad dette var eit resultat av redaksjonslinja til Flo. I analysekapittelet er det likevel kasta eit sideblikk til kjeldefordelinga med omsyn til val av ulike former, og det er kommentert dersom det har vore mogleg å sjå eit mønster i tendensane.

For å få meir eksakt kunnskap om korleis målet til landsmålsskrivarar flest såg ut, ønskjer opponenten seg at eg i analysen hadde skilt mellom redaksjonelt stoff og innsendt stoff. Men løysinga som opponenten ser for seg, er nok ikkje mogleg å gjennomføre, i alle fall ikkje innanfor dei rammene som er sette for resten av prosjektet. Studien er *korpusbasert*, og det inneber at eg i hovudsak har nytta den eldste delen av Nynorsk-korpuset (= Landsmålskorpuset) slik det låg føre i undersøkingsperioden. Denne delen av korpuset er ikkje tagga og lemmatisert, men i nokon grad *annotert*. Det betyr i denne samanhengen at teksten er merkt med

eit minimum av metadata om kjelda (som utgjevingsår og utgåve for aviser og i tillegg sidetal for bøker). Skiljet mellom redaksjonell tekst og lesarbidrag er *ikkje* ein del av denne informasjonen. Ei jamføring av redaksjonell tekst og innsendt tekst måtte då gjerast manuelt, og som opponenten er inne på: Det ville vore ein stor jobb (og eg ville dessutan gått på akkord med dei metodiske prinsippa eg argumenterer for i avhand-linga).

At utvalet er *dominert* av dei sentrale kjeldene (*Fedraheimen, Den 17de Mai* og *Syn og Segn*) i korpuset, er det ingen tvil om. Det er det heller ikkje lagt skjul på i omtalen av desse kjeldene i avhandlinga. Tvert imot er det gjort greie for kva den redaksjonelle linja til dei ulike redaktørane var. Trass i at det fanst ei viss språkleg linje for den redaksjonelle teksten i publikasjonane, har tanken vore at det likevel ville vere ein viss morfo-logisk variasjon. Det vi veit om tidleg landsmål frå tidlegare, er jo nettopp at det ikkje var homogent, jf. til dømes Storm (1888). Når Steinsvik vil leggje norma i Garborg og Mortenssons lesebok til grunn for redaksjon-ell tekst i *Den 17de Mai*, veit vi jo i dag at det ikkje var éi norm i denne boka, men mange (jf. Venås 1992). Analysane av den faktiske landsmåls-bruken stadfester nettopp denne hypotesen. Legg ein så til formvariasjon-en i lesarbidraga (forutsett at dei ikkje er redigerte), står ein tilbake med det morfologiske formmangfaldet som er kartlagt kvalitativt og kvanti-tativt i avhandlinga, og som i seg sjølv er eit argument for at tekstane ikkje kan ha vore underlagt streng språkleg sensur.

I alle høve er desse innvendingane ei påminning om at det kan vere forskjell på liv og lære, også når det gjeld programerklæringar om språk i aviser og tidsskrift.

5 *Skjult normativitet*

Opponenten meiner at avhandlinga først og fremst må lesast som ein studie om standardisering av landsmålet der usus og avstanden til dei ulike normalane er det sentrale. (Verdien av den kvalitative kartlegginga av det morfologiske mangfaldet med tanke på framtidig korpusutvikling blir frå ein slik synsstad sekundær.) I eit slikt perspektiv blir rolla til usus som normeringsprinsipp spesielt viktig. Opponenten les ut av teksten at eg sympatiserer med ideen om ein ususnær skriftnormal (og også med ein talemålsnær skriftnormal), men seier at dette synet ikkje kjem eks-plisitt fram. Det er uheldig fordi vurderingane kunne vere relevante for

dagens normeringsdebattar. Til dette er det å seie at eg ikkje har hatt noko (medvite) ønske om å underkommunisere verdien av usus som normeringsprinsipp. Tvert imot har tanken vore å aktualisere og auke medvitet om ususprinsippet gjennom ein nokså omfattande og problematiserende diskusjon av det språkvitskaplege normeringsprinsippet (kap. 4.6 Kva er usus?) kombinert med ein kritisk diskusjon av omgrepa representativitet og balanse i eit korpus. Eg viser mellom anna til fleire arbeid av Sandøy (til dømes 2005) som diskuterer prinsippet brukt i moderne språknormering. For å gjere det heilt klart her: Eg er tilhengjar av, og meiner ein ikkje kjem utanom, ususprinsippet i språknormeringa – spesielt ikkje i dag – men ein må vere sær s medviten om kva for og kven sin språkbruk ein måler og opphøgjer til usus.

6 Forskingstradisjon

Opponenten uttaler at ho i større grad hadde ønskt seg ein Karlsen på taket der forskningstradisjonen blir sett i fugleperspektiv. Det er eg samd i. Eit konkret døme er at eit verk som Storm (1888) ikkje er utnytta betre i ein slik funksjon. Storm (1888) er eit partsinnlegg der han argumenterer for at dansk-norsk eignar seg betre som felles skriftspråk enn landsmål. Storms fremste argument er at etter Aasen (som sjølv også vakla i skrivemåten på mange punkt) har landsmålet kløyvd seg i mange retningar. Det manglar einskap, og derfor eignar det seg dårleg som landsfemnande skriftspråk. Dette illustrerer Storm ved å gje mange døme på formmangfaldet frå kategori til kategori, der han bruker tekstar av folk som Garborg og Mortensson, Olav J. Høyem, Aa. O. Vinje og fleire andre som blei kjende for sin avvikande skrivemåte. Han stiller informasjonen saman og viser formmangfaldet i fleire grammatiske kategoriar. Poenget er at Storm og det synet han legg for dagen, kunne fungert som ein motpart å opponere mot.

Det paradoksale her er at eg har vore klar over boka. Ho er med i referanseoversynet, og eg har vist til, og til og med sitert frå boka i fleire tilfelle. Men det detaljerte innhaldet i framstillinga var eg ikkje klar over. Eg trur forklaringa ligg i eit par av desse sitata der Storm står fram som såpass polemisk i forma at eg faktisk ikkje har tatt mannen og framstillinga hans alvorleg nok. Eg har rett og slett vore for overflatisk i gjennomgangen av boka.

Dette burde eg ha sett, for eg skriv (s. 62) i behandlinga av reformdokumentet (Hægstad, Garborg og Flo 1899) at nemnda tidleg i dokumentet går imot Storms beskriving av landsmålet som heterogent. Storm skriv nemleg at “det ikke er ét landsmål, men mange”. Så rettskrivingsnemnda er klar over at Storm representerer eit anna syn, men avfeiær samtidig kritikken med å seie at alle skrivemåtane har det til felles at dei er norske. No tok ikkje det argumentet brodden av Storms kritikk (formangfaldet bestod, sjølv om formene var norske). Eit alternativt svar ville ha vore at det var fleire utformingar av landsmålet, og at det nettopp derfor var nødvendig med ein fast normal.

På den andre sida er Storm (1888) eit tidleg bidrag, og boka er ei samla framstilling av artiklar trykt i *Morgenbladet* i 1886. Då er vi berre halvvegs i den perioden eg undersøker, og viktige utviklingar i andre halvdel av perioden er ikkje dekte i Storm. Dessutan er primærkjeldene mine ikkje vurderte i Storm. Som eg allereie har peikt på, er nettopp avissjangeren eit viktig poeng i undersøkinga fordi det her kjem mange ulike typar skrivarar til orde. Eg tviler på at Storm har med former som ikkje er fanga opp i materialet mitt, så her endrar ikkje Storm på noko.

Likevel ser eg at det ville vore relevant å utnytte Storm i større grad enn eg har gjort, både når det gjeld kategorival og dømmeord, men særleg som representant for ein annan språktradisjon enn den dei sentrale landsmålsagentane målbar.

7 Avslutning

I svaret til opponenten har eg fokusert på dei kritiske merknadene. Eg takkar opponenten for hennar positive vurdering av avhandlinga i heilskap og det grundige arbeidet ho har gjort. Det har komme fram saklege og gode argument som gjev moglegheit til å justere framstillinga ved seinare høve. I tale og skrift var ho med på å skape ein atmosfære som la grunnlag for gode diskusjonar og nye perspektiv på arbeidet. Eg vil òg nytte høvet til å takke førsteopponent Peter Trudgill og komitéleiar Gro-Renée Rambø for gode og fruktbare innspel.

Litteratur

- Atkins, Sue ofl. 1992. "Corpus design criteria". *Literary and Linguistic Computing* 7/1: 1–16.
- Chambers, Jack. K. og Peter Trudgill. 1998. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garborg, Arne og Ivar Mortensson. 1885. *Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular*. Kristiania: Huseby & co.
- Grepstad, Ottar. 2015. *Språkfakta 2015. Ei forteljing om språk i Noreg og verda gjennom 850 tabellar* (http://www.aasentunet.no/iaa/no/sprak/sprakfakta/sprakfakta_2015/) (september 2018).
- Hægstad, Marius, Arne Garborg og Rasmus Flo. 1899. *Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne: fyrelagt det Kongelige Departement for Kirke- og Undervisningsvæsenet*. Kristiania: Brøgger.
- Hægstad, Marius, Arne Garborg og Rasmus Flo. 1901. *Tillæg til "Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne"*. Kristiania: Brøgger.
- Sandøy, Helge. 2005. "Frå 'en levende organisme' til språklig 'usus'". I: *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull*, red. Gulbrand Alhaug ofl. 93–106. Oslo: Novus forlag.
- Storm, Johan. 1888. *Det nynorske landsmaal: en undersøgelse*. København: Gyldendal.
- Venås, Kjell. 1992. *I Aasens fotefar. Marius Hægstad*. Oslo: Novus forlag.

Knut E. Karlsen
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
NO-0118 Oslo
knut.e.karlsen@sprakradet.no